

www.vcmstudy.ir

یادداشت
نفت و گاز، پتروشیمی

زنجیره ارزش جهانی، فرصت یا تهدید؟

تاریخ انتشار: ۱ مرداد ۱۳۹۹

هر محصولی که در اختیار انسان قرار می‌گیرد، حاصل ترکیب مشخصی از مواد اولیه، فناوری، سرمایه و انرژی است. محصولات مورد نیاز بشر، علاوه بر اینکه در داخل کشور خود او تولید، توزیع و مصرف می‌شود، در یک بازار بین‌المللی نیز تجارت می‌شود و محصولات گوناگونی از گوشه و کنار دنیا به نقاط دوردست صادر می‌شوند. به همین دلیل، یک محصول نهایی می‌تواند حاصل مواد اولیه، فناوری، سرمایه و انرژی چندین کشور باشد. زنجیره ارزش جهانی [۱] یا همان GVC که در آن مواد اولیه با ترکیب عناصر دیگر تولید به محصولات نهایی تبدیل می‌شوند، دارای یک نظام مشخص و هماهنگ است که به طور پیوسته به تولید ثروت مشغول می‌باشد. سهم هر کشور از این ثروت، مطابق نقش وی در نظام زنجیره ارزش جهانی است. در این یادداشت به طور اجمالی به مبانی و رویکردهای نظام زنجیره ارزش جهانی پرداخته شده است.

شکل اول منحنی «صورت خندان» زنجیره ارزش جهانی را نشان می‌دهد. در این شکل به فعالیت‌های موجود در طول زنجیره ارزش و ارزش افزوده هر یک از آن‌ها اشاره شده است.

چنانچه از شکل فوق مشخص است، فعالیت‌های با ارزش افزوده بالا که قبل از تولید یک محصول انجام می‌شود (تحقیق و توسعه و طراحی)، توسط کشورهای توسعه‌یافته صورت می‌گیرد. همچنین فعالیت‌های با ارزش افزوده بالا که بعد از تولید یک محصول انجام می‌شود (فروش و خدمات) نیز توسط کشورهای توسعه‌یافته صورت می‌گیرد. در این میان تنها فرآیند خرید مواد اولیه و فناوری، تولید و توزیع متعلق به کشورهای در حال توسعه است.

در ساختار زنجیره ارزش جهانی، محصول و خدمت نهایی توسط کشورها صادر نمی‌شود بلکه یک محصول یا خدمت ناتمام با حرکت در طول زنجیره ارزش در کشورهای مختلف به صورت نهایی خود درمی‌آید. هم‌اکنون بالغ بر ۷۰٪ از تجارت دنیا در داخل زنجیره ارزش جهانی است و باقیمانده به همان صورت سنتی (صادرات محصول و خدمات نهایی توسط کشورها) انجام می‌گیرد [۲]. از همین رو تجارت با کشورها دیگر به صورت سنتی نخواهد بود بلکه باید در قالب جدید تعریف شود. اما این قالب را چه کسانی و با چه اهدافی تعریف می‌کنند؟

جریان تجارت جهانی توسط گلوگاه‌های مهمی از نهادهای بین‌المللی برای افزایش سهم ثروت کشورهای پیشرفته در ارزش افزوده جهانی مدیریت و پایش می‌شود. مثلاً نهادهای [۳] WTO، [۴] UNIDO، OECD، UNCTAO، ECLRC و بانک جهانی [۵] در برنامه‌های جداگانه و مشترکی مانند [۶] PTPR به کشورهای در حال توسعه برای دگرگونی اقتصاد خود، توصیه‌ها و سیاست‌های مدونی پیشنهاد می‌کنند [۷]. تخصیص وام و سرمایه‌گذاری بین‌المللی توسط این نهادها نیز مشروط به اجرای چنین برنامه‌هایی است.

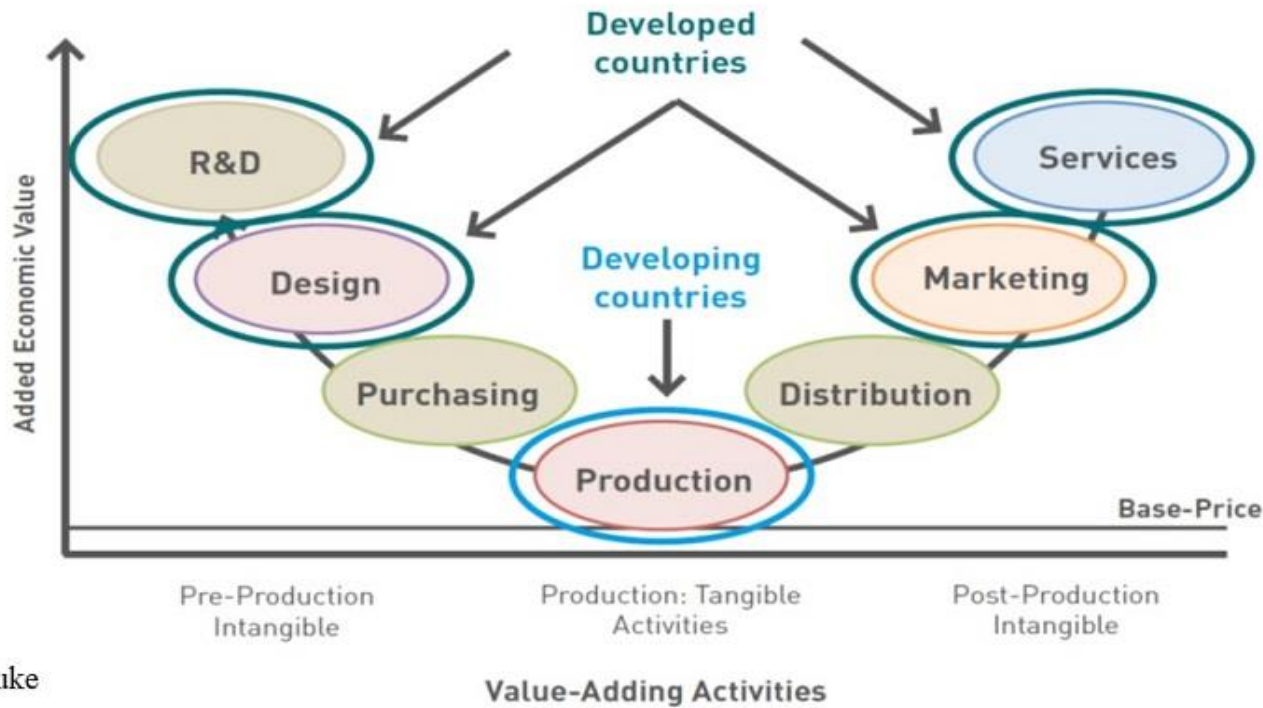

منحنی «صورت خندان» زنجیره ارزش جهانی

یادداشت

نفت و گاز، پتروشیمی

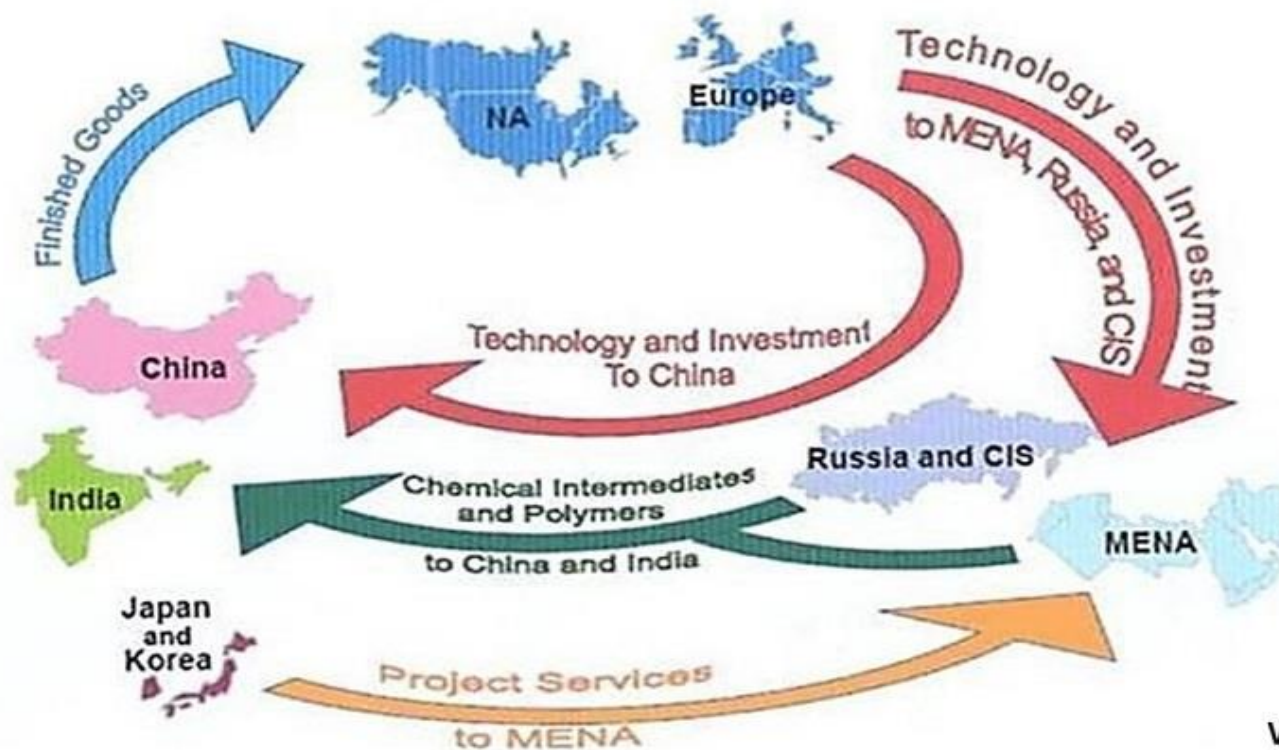
Source: Duke

VCMStudy.ir

www.vcmstudy.ir

تقسیم کار در زنجیره ارزش جهانی

VCMStudy.ir

یادداشت

نفت و گاز، پتروشیمی

www.vcmstudy.ir

نهادهای بین‌المللی که تحت نفوذ کشورهای پیشرفته هستند [۸]، نقش کشورها را در زنجیره ارزش جهانی به شکلی تعریف و واگذار می‌کنند تا مدیریت سرمایه و فناوری در اختیار خود ایشان باقی بماند و هزینه نهایی کاهش یابد. مثلاً هم‌اکنون عمده صادرات کشورهای آفریقا و اقیانوسیه، کالاهای واسطه‌ای است. از طرفی عمده واردات کشورهای آسیایی و اروپایی، کالاهای واسطه‌ای هستند. البته منطقه اروپا در واردات و صادرات مواد واسطه‌ای از آسیا متعادل‌تر است زیرا که مواد واسطه‌ای ساده را وارد نموده و مواد واسطه‌ای پیشرفته فراوانی را صادر می‌کند. این رواج مونتاژ در آسیاست که باعث شده است تا واردات کالاهای واسطه‌ای در آن بسیار بیشتر از صادرات آن کالاها باشد [۹].

خود نهاد UNIDO اذعان دارد که اجرای نقش در زنجیره ارزش جهانی ممکن است منجر به رشد منفی اقتصادی و خام‌فروشی شود. مثلاً پس از اتمام چند توافق‌نامه صنعت پوشاک در تعدادی از اقتصادهای آفریقایی از جمله کنیا، آفریقای جنوبی و لسوتو، خسارات شغلی و رشد منفی به بار آمد [۱۰].

هاجون چنگ، استاد اقتصاد دانشگاه کمبریج، تأکید می‌کند که نظام زنجیره ارزش جهانی بر «افزایش واردات به منظور افزایش صادرات» اصرار دارد که خروجی این تفکر در سطح اجرا، آزادسازی تعرفه‌ها و تجارت آزاد است. امری که باعث می‌شود کشورهای توسعه‌نیافته به بازار محصولات تولیدی کشورهای توسعه‌یافته تبدیل شوند. یکی از ابزارهای مهم مدیریت زنجیره ارزش جهانی، شرکت‌های چندملیتی هستند. شرکت‌های چندملیتی علیرغم سرمایه‌گذاری‌های عظیم، با ایجاد موانعی مانند پتنت، استانداردهای کیفیت، حق چاپ، علائم تجاری و غیره از پیشرفت کشورهای در حال توسعه از خام‌فروشی به سطوح بالاتر جلوگیری می‌کنند و بخش بزرگی از ارزش افزوده را در طول زنجیره ارزش داخلی شرکت خود ایجاد می‌کنند.

یادداشت

نفت و گاز، پتروشیمی

مرکز مطالعات زنجیره ارزش معتقدست که مسیر «پیشرفت» از «تولید» می‌گذرد اما نه عینا مطابق آنچه کشورهای پیشرفته در صد سال گذشته پیموده‌اند. تقسیم کار و تعیین نقش در زنجیره ارزش جهانی و به‌تبع آن در تجارت بین‌الملل، امری حقیقی و گریزناپذیری است اما باید مانند کره جنوبی و چین با قدرت زیاد وارد زنجیره ارزش جهانی شد تا به طور فعالانه و نه منفعلانه به ایفای نقش پرداخت. مدیریت زنجیره ارزش جهانی توسط کشورهایی که توسعه یافته‌اند و به کشورهای دیگر به چشم بازار محصولات خود می‌نگرند در کنار شرایط سخت تحریمی ایران، حتما امری است که باید در تصمیم‌گیری برای ریل‌گذاری صنایع بزرگ و کوچک در نظر گرفته شود. از همین رو باید دانست که اجرای نقشی که زنجیره ارزش جهانی به ایران می‌دهد، قطعاً راهی برای تبدیل‌شدن به یک کشور توسعه‌یافته مانند آلمان و ژاپن نیست. از طرفی عدم نقش‌آفرینی در زنجیره ارزش جهانی به حذف ایران از اقتصاد جهانی و ورشکستگی بنگاه‌های داخلی خواهد انجامید. لذا کشور ایران باید با استفاده از نقش فعلی خود که بر مبنای دسترسی به انرژی ارزان و خوراک‌های هیدروکربوری و نتیجتاً تولید محصولات اولیه نظیر متانول، اوره، آمونیاک و پلی‌اتیلن است، بازوهای دیگر «تولید» یعنی فناوری و سرمایه را تقویت کند تا مانند کشورهای پیشرفته، قادر به تأمین خدمات فنی و مهندسی، تولید مواد پیشرفته و سرمایه‌گذاری‌های عظیم باشد. بر همین منوال باید با بکارگیری فرصت‌های خام‌فروشی و افزایش سهم بازار در مقاصد صادراتی مواد اولیه، توان لازم برای کسب دانش و فناوری و تأمین سرمایه را افزایش داد.

نکته قابل توجه دیگر در راستای تحقق جهش تولید و پیشرفت پایدار کشور توجه به مقوله حکمرانی است. تا زمانی که حاکمیت نتواند با طراحی ساز و کار و قواعد هوشمندانه، بردار منافع سه ضلع اصلی اقتصادی یعنی بنگاه، خانواده و دولت را همراستا نماید، مطمئناً نمی‌توان شاهد توسعه پایدار در کشور بود. لذا حاکمیت در نظام سیاست‌گذاری، خود باید با کسب «شناخت کل به جزء» قواعدی را تنظیم و دنبال نمایند که «اجراهای جزء به کل» بسیار بسیار دقیق و کم خطا باشد. اجرای درست کار درست نیازمند داشتن بینش است.

زنجیره ارزش جهانی، فرصت یا تهدید؟

Global Value Chain [۱]

<https://www.oecd.org/trade/topics/global-value-chains-and-trade/> [۲]

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/miwi_e.htm [۳]

<https://iap.unido.org/articles/what-are-global-value-chains-and-why-do-they-matter> [۴]

<https://www.worldbank.org/en/topic/global-value-chains> [۵]

Production Transformation Policy Reviews [۶]

<http://www.oecd.org/dev/ptprs.htm> [۷]

[۸] نیکوکاران نابکار، هاجون چنگ

<https://iap.unido.org/articles/what-are-global-value-chains-and-why-do-they-matter> [۹]

<https://iap.unido.org/articles/what-are-global-value-chains-and-why-do-they-matter> [۱۰]

یادداشت

نفت و گاز، پتروشیمی

www.vcmstudy.ir

www.vcmstudy.ir

امیدواریم از مطالعه این سند، استفاده مفید برده باشید
نقطه نظرات، انتقادات و پیشنهادات خود را از طریق ایمیل زیر با ما در میان بگذارید
VCMStudy@gmail.com